

Alho Alhoniemi: Marin kielioppi

Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten — X. Hilfsmittell für das Studium der finnisch-ugrischen Sprachen X. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki. 1985. 172 lap.

1985-ben jelent meg az első finn nyelvű cseremisiz (mari) nyelvtan Marin kielioppi címmel. A Marin kielioppi két cseremisiz irodalmi nyelv leíró nyelvtana. A keleti és a nyugati nyelv fonológiáját, morfológiáját, alaktanát és a helyesírásával kapcsolatos kérdéseket foglalja össze; mondatnani fejezete nincsen, de ennek ellenére is a cseremisiz irodalmi nyelvek eddigi legteljesebb és legkorszerűbb leíró nyelvtanának tekinthetjük.

A Marin kielioppi az Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten sorozatban jelent meg. Ebben a sorozatban a Suomalais-ugrilainen Seura 1894 óta hosszabb-rövidebb megszakításokkal számos finnugor nyelv nyelvtanát, szöveggyűjteményét adta ki. 1983-tól, huszonhárom évi szünet után, a sorozat minden évben ismét egy-egy újabb kiadvánnyal bővült: erza mordvin nyelvkönyvvel, komi-zürjén nyelvtannal és szövegekkel, majd 1985-ben Alho Alhoniemi cseremisiz nyelvtanával. (1986-ban a nyelvtan kiegészítéséül Alho Alhoniemi összeállításában megjelent a Marin kielen lukemisto sanastoineen című szöveggyűjtemény is.)

Az egyetemi jegyzetnek szánt Marin kielioppi a korábbi leíró cseremisiz nyelvtanoktól sok szempontból eltér, azokhoz képest sok újat nyújt.

Mindenekelőtt újdonságnak számít, hogy a két cseremisiz irodalmi nyelv grammatikáját egymással párhuzamba állítva tárgyalja. Ilyen módon rögtön világossá válnak az olvasó számára a két cseremisiz irodalmi nyelv egyezései és eltérései, s legfőképp azért fontos ez a tárgyalásmód, mert a nyugati cseremisiz irodalmi nyelvről részletes nyelvtani összefoglaló addig még nem készült. Mivel a cseremisiz irodalmi nyelvek a 20-as, 30-as években kezdtek kialakulni és csak lassan váltak nyelvi normává, a századunk első felében készült cseremisiz nyelvtanok ezekkel még nem foglalkozhattak. Az akkori nyelvi állapotoknak megfelelően az egyes cseremisiz nyelvjárásokat írták le.

Mint a legtöbb nyelv esetében, a cseremisiz irodalmi nyelvek is bizonyos nyelvjárások alapján jöttek létre: a nyugati irodalmi nyelv a hegyi, a keleti pedig a Sernur-Morki környékén beszélt mezei cseremisiz nyelvjáráson alapul. A nyugati irodalmi nyelv később jött létre, mint a keleti, kevesebben használják és nem is gyökeresedett meg annyira, mint a keleti, amely szélesebb körben terjedt el (mind a mezei, mind pedig a keleti cseremisiz nyelvjárás-területen). Ez is magyarázata annak, hogy vannak olyan cseremisiz nyelvtanok, amelyek csak a keleti irodalmi nyelvet tárgyalják.

A Marin kielioppi az első olyan cseremisiz nyelvtan, amely foglalkozik a cseremisiz nyelv fonotaktikai és morfológiai sajátosságaival is (19–28, 35–41).

A szerző külön fejezetet szentel a helyesírás és az átírás kérdésének (28–35). Ez a fejezet nélkülözhetetlen, hiszen a cseremisiz nyelvű szövegek jelentős része cirill betűs és a helyesírásuk nem fonematikus, illetőleg sok szempontból következtelen (a Marin kielioppi cseremisiz példái természetesen fonematikus átírásban szerepelnek), csak a legjellemzőbb helyesírási problémákat említve: a cirill betűs írásban nem jelölik a morfológiai zöngés-zöngétlen váltakozások egy részét. Például *t : ɔ*: K, Ny. *вѣд* : *вѣдна* : *вѣдын* = *βūt* : *βūtna* : *βūdōn* 'víz : vizünk: vizet'; *š : ž*: K, Ny. *ужда* : *ужна* : *ужам* = *ušta* : *užna* : *užam* 'látatok : láttunk: látok' stb. (33–34). Következtelen a lágy mássalhangzók után álló *a*, *á* hangok jelölése a nyugati irodalmi nyelvben. Mindkettőt *я* betűvel jelölik és így elsősztótagi helyzetben nem lehet tudni, a kettő közül melyik hangot jelöli (32).

A szerző foglalkozik a cseremisiz nyelvben napjainkban végbemenő változásokkal is. Így megtudhatjuk, hogy a cseremisiz hangrendszerben milyen változásokat okozott az irodalmi nyelv helyesírásának a használata, illetőleg az orosz nyelv kiejtése. Például a cirillbetűs helyesírás szerint *g* és *z* betűvel jelölt *ɔ* és *γ* spiránsokat manapság már a betűk orosz nyelvi megfelelőinek a hatására zöngétlen explozíváknak (*d*, *g*) ejtik (10, 28,

29, 30). A keleti irodalmi nyelvben a nazális utáni affrikáta zöngétlen ejtése vált egyre gyakoribbá, mert a zöngés affrikáta jelölése nem tér el a zöngétlenétől (30).

Az alaktant tárgyalva a szerző foglalkozik azzal, a szakirodalomban újabban ismét felvetődő érdekes kérdéssel, hogy hány eset(rag) van a cseremis nyelvben. Hagyományosan ugyanis hét (névszó)esetet tartanak számon mindkét irodalmi nyelvben. Az utóbbi időben azonban néhány, korábban határozószóképzőnek tartott morfémát is az esetragokhoz sorolnak. Eszerint a keleti irodalmi nyelvben kilenc (nom., gen., acc., dat., lat., illat., iness. + comparativus, comitativus), a nyugatiban pedig tíz esetrag van (az előzőeken kívül még caritativus). Ez a felfogás közel áll a cseremis nyelveket kutató finn gyűjtők álláspontjához (48–44). S a szerző maga is a bővített esetrendszer alapján tárgyalja a névszókat.

Bár a Marin kielioppi-nak külön mondattani fejezete nincs, az alaktani részben a különböző funkciók tárgyalása során a szerző sok mondattani kérdést tisztáz.

Alho Alhoniemi nyelvtana korszerű, igényes egyetemi tankönyv, amelyet haszonnal forgathat mindenki, aki meg akar ismerkedni a cseremis nyelvvel.

VARGA JUDIT